

MİTOSTAN LOGOS'A YARGININ CİNSİYETLENDİRİLMESİ VE HUKUKUN ERİL İNŞASI*

Dr. Özlem DUVA**

Didem Yaylalı ve eril yargının tüm mağdurlarına...

Makalenin Geldiği Tarih: 05.11.2015 **Kabul Tarihi:** 10.11.2015

* Bu makale hakem incelemesinden geçmiştir ve TÜBİTAK-ULAKBİM Veri Tabanında indekslenmektedir.

** Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü.

ÖZ

Türk yargı sisteminin, ayrımcı pratikler ve güçle bütünleşmiş olmak gibi pek çok problemi bulunmaktadır. Pek çok durumda tanık olduğumuz gibi, yasama, yargı organı ve sosyal yapıya dair bir eleştiri getirmeden, kendi başına bu tür problemleri çözemez. Dahası, yargı sisteminin aktörleri bu ayrımcı pratikleri kendileri üretmektedirler. Problemin kökenine inmek ve yargının baskıcı boyutunu açığa çıkarmak için yargı sisteminin erkeksi karakterini analiz etmek gerekir. Bu çalışmada, Aiskhylos'un Orestes üçlemesi yargı erkinin erkeksi karakterini göstermek üzere seçilmiştir. Orestes, toplumu ve geleneği dönüştürücü karakteri nedeniyle, Yunan tragedyalarının en önemlilerinden ve iz bırakmış olanlarından. Orestes'te hem Antik Yunan'daki politik ve sosyal yaşamın sorgulanışı hem de ideolojik politik ve sosyal durumu yöneten ve meşrulaştıran ideolojik araçlara ve hukuk sisteminin inşasına tanık oluruz. Yargı sistemi ve erkeksi iktidar eşzamanlı bir biçimde, mitos yoluyla tesis edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Erkek(s)lik, yargı, mitos, ayrımcılık, ötekileştirme.

GENDERING JUDGEMENT FROM MYTHOS TO LOGOS AND THE MASCULINE CONSTRUCTION OF LAW

To Didem Yaylalı and all the victims of masculine judgement.

ABSTRACT

Turkish judicial system has many problem in the sense of discriminatory practices and integrating power. As we witness many case, legislation can not solve this kind of problems without critics about social structure and judicial organ. Furthermore, the actors of judicial system produce this discriminatory practices by themselves. It should be an analysis on the masculine character of judicial system to explore the roots of the problem and reveal the oppressive dimension of judicial function. In this study, Aeschylus' trilogy of Oresteia has selected to indicate the masculine character of judiciary power. The Oresteia is one of the most important and influential of all Greek dramas due to it has a transformative character in society and tradition. In Oresteia, we witness the trial both as reflection on the political and social life in Ancient Greece and ideological instrument used in conducting and justifying the political and social situation; and constituting a juridical system at the same time. Judicial system and masculine power has simultaneously established by mythos.

Keywords: Masculinity, judgement, mythos, discrimination, otherization.

Çağdaş politika teorileri içerisindeki hukuk tartışmalarına bakıldığında genellikle onun norm koyucu yapısına dair tartışmalar merkeze yerleşir; yargının işlevi ise bu normların uygulanışına dair çözümleri üretme kapasitesi ile sınırlanır. Bunun bir nedeni modern hukukun kendisini, zaman zaman onu bir şiddet pratiği olarak adlandırmamıza neden olacak denli otoriter bir yapı olarak takdim etmesi, bir diğeri de hukuksal pozitivizmin zihnimizde yer etmiş kalıntıları sayesinde hukuk-politika ilişkisinde yaşanan kopuştur. Diğer yandan yargının, yargı vermenin kamusal karakterinin anlamını unuttuğumuzdan, her bir öznenin veya tikel varoluş biçiminin içine dahil olacağı bir yargı kültürü oluşturmaktan aciz halde bulunmaktayız. Özellikle ülkemizde can yakıcı bir biçimde karşımıza çıkan ayrımcılık ve bunun kökenindeki eril insanın sebep olduğu şiddeti, teorik kökenini sorgulamadan da olsa, yaşamakta ve deneyimlemekteyiz. Her geçen gün yargı kararlarının bizatihi sorumlusu olduğu cinayetler, LGBTQI ve kadın bireylere yönelik yargı kararlarının şiddet içeren dili ve dahası, yargı alanının dışına atılan kadın yargıçlar ve erkeksi iktidar kavramıyla uyuşmayan yargıç adayları, onların maruz kaldığı ayrımcılık biçimleri gibi meseleler, sadece yurttaşlık bilincimizi gözden geçirmemiz gerektiğine dair bir uyarı olarak kalmamakta, aynı zamanda yaşam hakkımızı savunmanın, varolmanın dayattığı bir zorunluluk olarak üzerinde düşünmeyi hak etmektedir. Her bir deneyimde yeniden karşımıza çıkan şey, sade bir basiretsizlik değil, sistemli bir kötülük halidir. Bu kötülük halini sadece bir ceza hukukçusu gözüyle değerlendiremeyiz; her ne kadar ayrımcılık ve kadına yönelik şiddet, cezalandırma konusundaki yetersizliklerden besleniyor olsa da, sorunun kökeni neredeyse modern hukuk düzeninin öncesine dek uzanmaktadır.

Bunu kavramak için seçmiş olduğumuz örnek, Aiskhylos'un *Orestes (Oresteia) Üçlemesi*'dir. Üçleme ve üçlemedeki yargı kavramsallaştırması okunduğunda, sanki o günden bu yana hukuk ve yargı kavrayışımız pek çok noktada değişime uğrasa da, cinsiyetlendirme açısından bakıldığında büyük bir değişim olmamış gibidir. Sözgelimi Klasik Çağ Yunan mitolojisinde yargıları belirleyici, kabul gören bir karakter olan ve ana rahminden değil, Zeus'un başından dünyaya geldiği anlatılan bakire tanrıça Athena, aslında tam anlamıyla ne bir kadın ne de erkektir. Fakat buna rağmen Athena'nın erkeksi özellikleri anlatılarda ağır basmakta^[1], yargılarının gücü bu eril niteliklerden beslenmekte ve O, silahlar kuşanmış bir biçimde tasvir edilerek erkeksi-savaşçı-şiddet kullanan bir karakter olarak takdim edilmektedir.^[2] Böylece *logos*'a dayalı yargılar, daha başlangıç-

[1] Pierre Grimal, *Mitoloji Sözlüğü*, Çev: Sevgi Tamgüç, Sosyal Yayınları, İstanbul, 1997, s: 107-109

[2] Buket Deniz-Tuba Elmacı, "Athena'yım Öyleyse Varım", *Cogito* 54, YKY, İstanbul, 2008, s: 184

larından beri, mitsel açıklama içerisinde *logos*'un algılanışına paralel olarak, eril bir kimliğe bürünerek karşımıza çıkmaktadır. Orestes yargılamasında da Athena'nın tercihleri, erkeksi olana dönük bir tavır olarak düşünülmekte ve aslında ne erkek ne de kadın olmayan Athena'nın bu mit içerisinde egemen kılınan tercihleri, mitlerde yer alan yargılamaların ahlaki olarak erkeksi olanla özdeş bir biçimde sunulmaya çalışıldığını göstermiş olmaktadır. Bu yüzden tarihsel süreçte anaerkillikten ataerkilliğe geçişi inceleyen J. J. Bachofen gibi düşünürler, Aiskhylos'un Orestes Üçlemesi'nin üçüncüsü olan *Eumenides* adlı eserini, anaerkil hukuktan ataerkil hukuka geçişin ilk belgesi olarak görürler.^[3] Her ne kadar anaerkil hukuk düzeni tamamen kişisel ve rastlantısal, bireysel/kişisel serüvenlerin bir ürünü ise de, ataerkillik bu serüven sonucunda, rasyonel temellendirme yoluyla felsefi ve politik anlayışımıza hükmeden ve varlığını yüzyıllardır sürdüren bir olgu olarak karşımızda durmaktadır.

Orestes yargılaması, bazen son derece olumsal nedenlere dayalı olarak ortaya çıkmış bir temellendirmenin, nasıl olup da günümüz hukuk anlayışına dahi sirayet edebileceğini, pek çok düşünce sistemi içerisinde varlığını sürdürebileceğini ve yıkıcı sonuçlarına rağmen kabul görebileceğini gösteren çarpıcı bir örnektir. Orestes'ten yola çıkarak yargı pratiğine içkin cinsiyetçi kodları ifşa etmek, bir yandan modern hukukun yapısındaki iktidar üretici yönelimi eleştirmek, diğer yandan ise yargılama eyleminin özünde politik bir işleyişe sahip olduğunu açığa çıkarmak anlamına gelir.

Orestes üçlemesinin genel olarak ele aldığı problem, kabile toplumu ile modern devlet arasındaki gerilimin yarattığı çatışmadır. Oyunda; intikam tanrıçaları yahut öç perileri diye adlandırılmış *Erinniler* (*Erinyes*) tarafından temsil edilen kadınlık, kabile toplumunun söze dayalı, tutku ve duygularla verilen kararlarını ortaya çıkaran yasaların taşıyıcısı iken, Apollon eril bir kimliğe sahip ve logos ile temsil edilen, bugün modern devletin yazılı yasalarının kaynağı diyebileceğimiz *nomos* anlayışını geliştiren bir karakter olarak sunulmaktadır.

M.Ö. 458'de ortaya çıktığı düşünülen bu üçlemenin, Kraliçe Klytemnestra'nın kadınsı/doğa düzenini, tanrı Apollon ve Athena'nın ise erkeksi/logos düzenini temsil ettikleri bir mitos yaratmak suretiyle, kabile toplumundan bir *polis* demokrasisine dönüşümün temel saiklerini ortaya koyduğu söylenir. Üçlemenin ilk oyunu olan *Agamemnon*'da, Truva Savaşından dönen Agamemnon'un karısı Klytemnestra ve onun aşığı tarafından öldürülmesi konu edinilir. Savaşa gidebilmek için kızını, İphigeneia'yı kurban eden Agamemnon, öç almak isteyen karısının gazabına uğrar ve onun aşığıyla birlikte planladığı bir ölüm senaryosunu

[3] Kate Millett, *Sexual Politics*, University of Illinois Press, Urbana and Chicago, 2000, s: 115

yaşar. Agamemnon'un bu anlatıdaki pozisyonu, diğer iki oyunun dramatik yapısını da etkilemiştir. Üçlemenin ikinci oyunu olan *Adak Taşıyanlar*'da bu ölümün öcünün nasıl alındığı sergilenmektedir. Agamemnon'un ardından iktidar olan Klytemnestra ve aşığı Aigisthos, meşru olmayan bir tiranlığın aktörleri olarak görülürler. Bu nedenle üçlemenin bu ikinci oyununun konusu, kenttiranlıktan nasıl kurtarılacağı, üçlemenin başında itibaren beklenen adaletin nasıl gerçekleşeceği, *sophrosune* (özdenetim, ölçü, ılımlılık) temelindeki bir hayatın nasıl inşa edileceğidir. Böylece Klytemnestra'nın sürgündeki oğlu Orestes'ten bir çözüm bulması istenir ve üçüncü oyun, onun bulduğu çözüme, yani annesini ve onun aşığını öldürdükten sonra aklanmak için kurulacak mahkemeye ve burada verilecek yargıya ayrılır. Özetleyecek olursak, *üçlemenin birincisi cinayet; ikincisi intikam; üçüncüsü yargılama ve bağışlama tragedyasıdır.*^[4]

Elbette ki tanrılar katında dahi bir bölünmeye yol açmış olan bu mesele, kan davasının ve sonu gelmez ölümlerin yargı yoluyla taşındığı bir aklanma aşamasını ve buradan doğacak düzenliliği esas almıştır. Artık burada yazgı, yargı yoluyla kurulacak adalet olmuştur. Ancak bu yargının karakterine bakıldığında düzeni, birliği ve sistemin devamını, adalete tercih ettiği görülecektir. Sonuçta belki kurulan düzen içerisinde bir yasa tesis edilmiş ve yasalar önünde eşitlik (*isonomia*) sağlanmıştır ama hüküm kurucu eril aklın gölgesinde kalan kadınsı/zayıf/aşağı olarak görülenler (kadınlar, çocuklar, köleler gibi) daha baştan bu eşitlik ilkesinin dışında bırakılmıştır. Zira Orestes'in kimliğinde aklanan, erkeksi yargıların kendisidir.

Üçleme, kadınsı doğaya sahip bir düzen ve yargının yenilgisini, *polis*'in kendi düzeni içerisinde, Atina mahkemesinde cinsiyetlendirilmiş bir akılla yargılamak suretiyle ilan eder. Yargıç olarak kararı verecek, belirleyici oyu kullanan Athena, Klytemnestra'nın kocası Agamemnon'u öldürmesinin, Orestes'in annesi Klytemnestra'yı öldürmesinden daha ağır bir suç olduğuna, dolayısıyla anne ile olan bağın, karı-koca bağından daha önemsiz olduğuna; zira babanın, çocuğun gerçek ebeveyni olduğuna Apollon'un ifadelerine katılmak suretiyle hükmeder. Şöyle demektedir Apollon:

“İşte hakikat, bak ve ne kadar haklı olduğumu gör! Çocuğun annesi dediğiniz kadın, onun ailesi değildir, sadece içine ekilmiş bir tohumu besleyip büyüten, onu emzirendir. Erkek, yaşamın kaynağıdır, tohumu ekendir. (...) Ana olmadan da baba olunur. Canlı tanışımız orada duruyor, bakın, Athena!”^[5]

[4] André Bonnard, Antik Yunan Uygarlığı I: İlyada'dan Parthenon'a, Çev: Kerem Kurtgözü, Evrensel Basım Yayın, 2004, s: 206

[5] Aeschylus, “The Eumenides”, The Oresteia, Çev: Robert Fagles, Yale University Press, New Haven and London, 1962, s: 125 (665-675)

Athena ise bu düşünceleri onaylayarak Apollon'a destek verir, yargısını bu düşünce üzerine inşa eder. Bu sebeple Athena'nın, anne rahminin yalnızca babanın tohumunu taşıyan bir araç olduğu hükmüne katılmış olmakla, eril kodları kendi yargılarının belirleyici unsuru olarak tayin ettiğini söylemek, aşırı bir yorumlama olmayacaktır. Kaldı ki yakın dönem feminist eleştirmenler de buradan yola çıkarak, bu yapıtın *polis*'in ortaya çıkışıyla birlikte, anaerkil düzene bir müdahale biçimde konumlandığının bir göstergesi olduğunu iddia etmektedirler.^[6] Politik gücün kadından erkeğe doğru kayışının dramatik bir anlatımı olarak görülen bu tragedyada ilginç olan, gücün temsili olan bir düzenin bizatihi yargılama mercii tarafından kurulması ve yargıların politik işleyişinin sahip olduğu hakikat inşa edici boyuttur. Nitekim üçlemenin sonunda, oylama sonucunda çıkan sayısal eşitliğe rağmen Apollon'un temsil ettiği modern devlet ve onun yasa anlayışından doğan yargılar galip gelmiştir. Apollon'dan ve Oreste'ten yana tutum alan bir finalle birlikte yargılamanın seyri, çözümünü bugünkü modern devletin yazılı kurallarını inşa eden eril karakterdeki bir *logos*'u yargının temeline yerleştirmek suretiyle üretmiştir. J.S. Smirgel, "Freud ve Kadınlık: Kara Kıtanın Üstüne Düşen Birkaç Kör Lekte" adlı yazısında J. J. Bachofen'in yorumundan hareketle *Orestes Üçlemesi*'nde ulaşılan nihai sonucu şöyle anlatır:

"Oyunun sonunda Eumenides olup çıkan Erinniler ise Gece'nin kızlarıdır, Zeus'tan önce hüküm süren yer altı tanrıçalarıdır(babadan önce hüküm süren anne gibi). 'Kap-kara ve son derece iğrenç' olarak tanımlanan Erinniler, iddia makamıdır. Savunma makamında ise Apollon yer almaktadır. Orestes Athena'yı çağırır; bilindiği gibi, Zeus'un beyninin kızı olan Athena, annesi ile karışmadan dünyaya gelmiştir, daha doğrusu Zeus'un beyninden ve kafasında miğfer, baştan aşağı silahlanmış olarak çıkmıştı, başka deyişle çocuklara özgü birincil güçsüzlükten kendisini kurtarmıştı. Bunun üzerine Athena, These tarafından yenilgiye uğratılmadan, dolayısıyla yargıç olma ayrıcalıkları Erinniler'in elinden alınmadan önce, Amazonların yerleştikleri yere, Aeropage adında bir mahkeme kurar. Erinniler yaşanan bu anne cinayetinin etkisiyle ve suç zafere ulaşırsa, bu durumda, 'yeni yasaların eski yasaları yere yıkması gerekeceğini' söylerler. Klytemnestra'nın suçunun Orestes'in suçundan daha az olduğu kanısındadırlar, çünkü "Klytemnestra öldürdüğü erkekle aynı kandan değildi" derler. Bunun üzerine Orestes şu şaşırtıcı karşılığı verir: *Ya ben? Ben de annemle aynı kandan mıyım? Apollon*

[6] Feminist kuramcı Nancy Hartsock, ayırım kategorilerini biraz daha ileriye götürerek, *polis*'in değerleri ile kadınların değerlerini, radikal ölçüde farklı, ortak yanı olmayan karşıtlar olarak görmekte ve şiddet ve ölüm gibi erkeğe özgü değerlerin karşısında, cinsel aşk ve bakım gibi kadına özgü değerler bulunduğunu vurgulamaktadır. Bu yüzden Hartsock; "Eski Atina'nın erkek yurttaşlarını, kendilerini tehdit eden "mitsel kadınsı güçler"e karşı sürekli korunma zorunluluğu hissettiklerini" iddia etmektedir. Bkz. Nancy Hartsock, *Money, Sex and Power: Toward a Feminist Historical Materialism*, Northeastern University Press, Boston, 1983, s: 186-187

da Orestes'in yanında yer alır: "Çocuğu diye anılanı anne değildir dünyaya getiren. Anne tohuma durur, tohumu besleyendir bir tek. Dünyaya getiren erkektir."^[7]

Apollon'un burada bir adım daha ileri giderek bu söylediklerine kanıt olarak Athena'yı göstermesi, aramızda bulunan tanrıça, Zeus'un kızı da bunun en güzel örneğidir demesi ve Athena'nın da Apollon'u onaylaması, Smirgel'e göre basit bir haklı çıkma savaşından fazlasını ifade etmektedir. Böylece savunma makamı olan Apollon'un yanında yer aldığı Orestes'in hükmü, Athena'nın bu onayıyla tasdik edilmiş, Orestes suçsuz bulunmuş, ama onun suçsuzluğunda bütün kadınlar ve kadınsı olan her şey suçlanmıştı. Erinniler bu noktada yalvarışlara başlarlar, eskiden beri sahip oldukları bütün güçlerinin ellerinden alındığına dikkati çekerler, bunun sonucu olabilecek felaketleri haber verirler. Ancak bir şekilde bu aşamadan sonra onların yine tapınılası, yakarılıası varlıklar olarak kalmaya devam edecekleri söylenerek dava esnasında yatıştırılırlar ve onlar da *Eumenidler*'e dönüşürler, bundan sonra yaşamlarını "hayırlı tanrıçalar" olarak sürdürürler.

Bu yargılamalardaki *Erinniler*'e yakından bakmakla, yargının ve yasaya dayalı düzenin ortaya çıkışında eril bir temellendirmenin mitler dolayımıyla felsefi-hukuksal plandaki bakış açılarını ne ölçüde etkilediklerini görme şansını elde ederiz Ancak buraya odaklandığımızda, *Erinniler*'in işlevinin anlaşılması için adalet denilen şeyin tanımlanışını, doğasını ve işleyişini ihmal etmememiz gerekir.

Antiklerdeki genel inanış, bir insanın başına gelebileceklerin, daha o kişi varlığa gelmeden evvel *moira*'lar tarafından belirlendiği inancına dayanır. *Moira*'lar başlangıçta insanın payına düşeni önceden belirleyen güçler olsalar da zamanla anlamları eşitliği ve doğuştan gelen hakları temsil etmeye dönük olarak algılanmış ve farklılaşmıştır. Ancak bu temsiliyet, esasen verili olanla yetinmeyi, fazlasını istememeyi de içermekte ve *metron*, yani ölçü kavramını, herkesin payına, kısacası yazgisına düşeni kabullenmesiyle sonuçlanmakta idi. Sonuç olarak *moira*'lar yoluyla adalet, insanların kendi paylarına düşeni ve düş-tüğü kadarını almayı ifade eder hale gelmekteydi.^[8] G. Thomson'un deyişiyile:

[7] J.S. Smirgel, "Freud ve Kadınlık: Kara Kıtının Üstüne Düşen Birkaç Kör Leke" Kadınlık Yeniden: Çağdaş Psikanalizin Bakışı, Yayına Hazırlayan: Bella Habip, İthaki Yayınları, İstanbul, 2003, s:52

[8] Platon da Devlet'in ilk kitabında "adalet herkesin payına düşeni almasıdır" sözünü diyaloglarında kullanır; adaleti/doğruluğu "herkese hakkını vermek" olarak tanımlar. (Devlet, 332 c) Demek ki mitoslarla kurulan bu adalet anlayışı, logosa dayalı temellendirmelerde de kendisini göstermektedir. Platon, Devlet, Çev: Selahattin Eyüboğlu, M. Ali Cimcoz, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1975. (332 c)

“Yeni üretim ilişkileri ahlaki bir kural olarak yansıtılmaktaydı, bu da üzerlerine bir olumlama kılıfı giydirdiyordu. (...) Öyleyse *Moirra*, herkesin doğuştan hakkını oluşturmuş eşit ‘pay’ı belirtirken, *metron*, insanın aşmaması gereken sınırlı bir ‘ölçü’ye hakkı olduğunu gösterir.”^[9]

Eğer ki bu sınırları aşacak bir durum sergilenirse, o zaman Erinniler devreye girer ve ölçü alıcı bir biçimde *metron*'u ihlal eden, düzeni bozan yahut zarar veren kişiyi cezalandırırlardı. Erinniler, ölçü alıcı bir yasallık düzeninin ilk kurucularıydılar, onlar artık *moira*'ların işlevini yerine getirmekte, *moira*'ların tesis ettiği ölçüyü aşanları ise cezalandırmaktadırlar. Ancak bu onların cezalandırıcı tek mercii olduğunu göstermez, bu konuda yetkili olan bir başka tanrıça vardır : *Dike*. *Dike* Erinniler'e göre daha rasyonel bir adalet tanrıçasıdır. Pek çok yorumcunun da kabul ettiği üzere *Themis* gibi *Dike* teriminin de anlamı, Homeros'tan beridir hukuksal bir adalet anlayışını vaz edecek biçimde kullanılmıştır.^[10] Yaygın olarak karşılaştığımız *Apollon-Dionysos* ayrışmasında^[11] Apolloncu kült içerisine yerleştirilen *Dike*, adaletin tesisini, birliğin ve bütünlüğün sağlanması adına kullanır. Zira C. Paglia'nın da belirttiği gibi *Apollon yasallık, tarih, gelecek, alışkanlıkların vakarı ve sağladığı güvenlik duygusuyla birliğin biçimidir.*^[12]

Adalet Tanrıçalarına, daha doğuşlarından itibaren bu tür anlamlar yükleyen bu kavramlar, adaletin, belli bir yargılama türüne, yargılamanın ise kamusal ve rasyonel karakterine atıfla kurulur; bununla birlikte bu adaleti temsil eden bu kavramlara kazandırılan yeni anlamlar temelinde yerleşmiş bir yargı pratiği, daha baştan, eril işleyişe sahip bir *logos*'un egemenliği altına girer. Sözelimi Erinniler'in doğuşunun bir ölçü alma tutkusundan kaynaklanması ve onların taleplerinin son derece öznel, nesnelleşemez bir şey olarak görülmesine karşın, eski yargıların yerini alacak ve yeni yargıları biçimlendirecek yasa kavrayışının da aynı derecede öznel olabileceği hesaba katılmaz. Eski ve terk edilmesi gereken bu *ethos*'un yerini alacak olan *nomos*'un, özgür yargıların işlediği ve herkes için kapsayıcı olduğu varsayılan yargıların işlediği gibidir. Bu nedenle Erinniler'in eylemlerinden de öte, varlık nedenlerinin lanetlenmesi gerekmektedir. Onlar, *Moiralar*'ın ölçülerini denetlemekten başka bir işleve sahip olamazlar, bütün herkes tarafından kabul görececek haklı yargıları veremezler,

[9] George Thomson, İlk Filozoflar : Eski Yunan Toplumu Üzerine İncelemeler, Çev: Mehmet H. Doğan, İstanbul, 1997, Payel Yayınevi, İstanbul, s. 258

[10] Martin Ostwald, “Ancient Greek Ideas of Law,” Dictionary of the History of Ideas, Cilt II, Ed: Philip P. Wiener, s. 673-85. Scribners, New York, 1973, s. 676

[11] Ayrıca Bkz. Friedrich Nietzsche, Tragedyanın Doğuşu, Çev: İ. Zeki Eyüboğlu, Say Yayınları İstanbul, 1997

[12] Camilla Paglia, Cinsel Kimlikler, Çev: Didem Atay, Anahid Hazaryan, Epos Yayınları, Ankara, 2004 s: 105

bu tür yargıları verebilecek kapasitede olan, *Dike*'dir. Hesiodos *Moiralar*'ın, *Erinniler*'in ve *Dike*'nin nin doğuşunu şöyle betimler:

“Bu tanrıçadan doğdu Hora’lar: / *Eunomia*, en iyi yasaların tanrıçası, / *Dikê*, en haklı yargılar veren tanrıça, / (...) *Ve Moira*’lar, yaşama paylarımızı düzenleyenler: / Klotho, Lakheisis, Atropos tanrıçalar / Ki bilge büyük üstünlük vermiştir onlara, / Ki onlar verir yalnız insanlara / Mutlu ya da mutsuz yaşama paylarını.”^[13]

Böylece Antik Yunan toplumunda *polis*'in ve düzenli yapıların ortaya çıkışı, *Erinniler*'in, insanlara *Moiralar*'ın bahsettiği kader paylarını dağıtan tanrıçalara dönüşmesi ve *Dike*'nin de en meşru yargıları-en azından *Erinniler*'le kıyaslandığında daha meşru yargıları- üretebileceği anlatısında somutlaşır. *Erinniler* esas olarak bir akraba cinayetinde dökülen kan ile ilişkilendirildiğinden, herkesin payına düşeni veren bu öç tanrıçaları, toplumda şiddet dilinin hukuk/yasa yoluyla üretiminin ilk temsilcileri haline gelirler. Böylece *Moiralar*'ın işlevini bir intikam pratiği üzerinden sürdüren *Erinniler*, bütün lanet ve kötülükleri insanlara yöneltmeye muktedir varlıklar haline gelmektedirler. Daha da önemlisi bu mit içerisinde yargı vermek denetçilikle ve cezalandırmakla eş tutulmaktadır. *Orestes* anlatısındaki yargılama süreci ile birlikte *Erinniler*'in bu sarsılan pozisyonu, yerini *Dike*'nin sağlayacağı bir adalet kavrayışı üzerindeki denetime bırakır; yargı bu aşamadan sonra neredeyse bir nesnellik düzeninin parçası, ama aynı zamanda onun denetçisi olmuştur. Nitekim *Erinniler* gibi *Dike* de insanların sınırı, ölçüyü aştığı bir noktada adaletin sağlanmasına hizmet etmektedir ancak asıl cezalandırıcı ve öç alıcı olan *Erinniler*'dir. Bu yönüyle *Erinniler* belki de yargılama esnasındaki öznellik boyutunun ve onun yıkıcılığının açıkça görünüşe çıktığı aktörler olarak iş görmekteyken *Dike*, bütün öznel yargılarına ve öfkesine rağmen düzeltici bir adalete hizmet edecek bir yargı pratiğini biçimlendirmek için gereken sükunete sahipmiş gibi tasvir edilmektedir. Zira *Erinniler*, *Dike*'nin bir kızgınlık ve öfke olarak gördüğü haksız durumları, *nomos*'u tesis edici biçimde değil, herkese hakkı olanı geri verme, ancak başkasından ne pahasına olursa olsun almak suretiyle geri verme, yani bir nevi kısasa kısas ilkesine göre gidermeye çalışırlar.

Burada egemen olan bir başka faktör, öç perileri olarak tanımlanagelmış *Erinniler*'in, *hayırlı tanrıçalara*, yani tutku ve arzuları yatıştırılarak bir düzen inşa edici konuma, *Eumenidler*'e dönüşme sürecidir; başka deyişle *nomos*'un ve düzen fikrinin belirleyiciliğinde kalmış bir yargı anlayışının cinsiyetlendirme ile birlikte gelişimidir. Esas sorun bu tanrıçaların, kadınsı kabul edilen öğelerden uzaklaşıp erkeksi olana yaklaşmadıkları sürece evrensel olarak haklaştırılabilir

[13] Hesiodos, *Tanrıların Doğuşu*, Hesiodos Eseri ve Kaynakları, Çev: S. Eyuboğlu,-A. Erhat, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991, (175-185)

bir yargı üretmiyor oluşlarıdır. Aynı zamanda Erinniler, tutku ve arzu varlığı olmaktan kurtulup, düzen inşa edici bir boyuta eriştiklerinde, bu anlatıdaki haliyle Dike ile olan ilişkilendirme de göz özünde tutulursa, aslında kutsal yasa düzeninin bir parçası haline gelirler; yani adalet tanrıçaları kadın olarak görünüşe çıkmalarına rağmen bir tür olumsuzlama üzerinden erkeksi bir yapıya bürünürler, bir yandan zorunluluğu dikte ederler, diğer yandan ise Tanrısal yazgıyı temsil etmeye^[14] ve düzeni koruyup kollamaya, bir tür düzen savaçsısı olmaya devam ederler.^[15] Ancak buradaki temsiliyet, cinsiyet kodlarından arınmış değil, aksine bu kodlar üzerine kurulmuş bir yasallık anlayışını ve buna ilişkin ölç alıcı bir hüküm pratiğini biçimlendirmiştir, denilebilir. Nitekim Apollon'un, kurulan mahkemede Hera ve Zeus tarafından temel alınan ve korunan bir bağa, yani kan davasının eşlik ettiği özel alana dair bir bağa karşı kamusal bir bağa işaret etmiş olmasının, ve aynı zamanda evlilik bağına kutsallık atfetmek suretiyle kamusal ve rasyonel olanı ortaya koymasının Dike'nin işlevini açıklayıcı bir rolü de vardır: Eril düzenin koruyuculuğunu üstlenmek.

Bu nedenle Antikler söz konusu olduğunda esasen kamusal ve diyaloga dayalı bir aktivite, yurttaşlar arasındaki bir tartışma ve konuşmadan çıkan asli bir eylem hali olarak görülen yargı vermenin, nasıl olup da erkekler arası bir konuşmayı imler hale geldiğini görmek için belki de bu mitlerde saklı anlam ufkuna açılmak gerekmektedir. Her ne kadar dönemin siyasal yapısı üzerine yapılan araştırmalar aslında anerkinden ataerkinе geçişin mümkün olmadığını, dahası polis öncesinde bir klan/kabile sisteminin bile olmadığını, meselenin monarşiden aristokraziye geçiş esnasında hane hayatının yani *oikos*'un düzenlenmesinden ibaret olduğunu belirtmiş olsa da, burada önemli olan hipotetik bir durumu tasvir etmiş olduğunda dahi bir anlatının gerçekliğe ne kadar nüfuz etmiş olduğudur. Nihayetinde yargının karakteri üzerine ipuçları çıkartabileceğimiz *Orestes Üçlemesi*, bir hukuk düzeninin öyle ya da böyle nasıl bir yargı mekanizması üzerinden inşa edildiğini bize göstermektedir. Dikkati çeken başka bir unsur ise, bir hukuk düzeninin yargıyı gerektirmesinden çok, bir yargılamanın hukuksal yapıyı inşa ediyor olmasıdır. Aslında belki de her bir yargılama örneğinde hukuksal düzeni yeniden ve başka bir formda tesis ettiğimiz söylenebilir ve bu açıdan yargı kararları ne kadar çeşitli ve farklı ise, hukuksal yapı da kendisini o kadar yenileyebilir, diyebiliriz. Genelleşebilir yargılara

[14] A. N. Athanassakis-B.M. Wolkow, *The Orphic Hymns*, The John Hopkins University Press, Baltimore, 2001,s: 192

[15] Laszlo Versényi'nin de belirttiği gibi özellikle *Orestes Üçlemesi*'nin ikincisi olan *Adak Taşıyanlar*'da Moira, Zeus ve Dike eleledirler, birlikte hareket ederler ve Dike, Aisa ve Erinniler birleşirler. Bkz. Laszlo Versényi, *Man's Measure: A Study of The Greek Image of Man from Homer to Sophocles*, State University of New York Press, Albany, 1974, s: 166

ulaşmanın yolu ise, farklı aktörlerin yargı sahnesine çıkabildiği, bastırılmadan ve yok edilmeden kendisini gösterebildiği bir durumda mümkün olabilir.

Bu anlatıdaki intikam tanrıçaları aslında genelleşebilir bir yargı geliştirebilmekten çok, kamusal değil, özel alana ait duygu ve hissiyatlarını, kendi hükümlerinin temeli olarak kamusal alana dayatmakta ve bu nedenle de şiddet üretecek biçimde yetkilerini kullanmaktadırlar. Hukukun/yasanın dili ölç alma ve intikam olduğunda, oradan genelleşebilir, ilkesel düzeyde bir yargı anlayışının çıkmasını bekleyemeyiz. Toplumsal cinsiyet kategorileri anlamında bakıldığında ise Erinniler'in hükümleri, tanrıçaların yargılarının özel alana ait yargıların gibi görülmesi yönündeki ilk dönemeç olarak değerlendirilebilir. Zira bilindiği gibi mitler, insanın dünyayı, kendisini ve kozmosu anlamasında sadece simgesel bir araç olmakla kalmayıp, ortak anlam dünyasını kuran hakikat inşa edici bir boyuta da sahiptirler. Jacques Ellul'un da belirttiği gibi *mit kutsal bir öykü olarak kabul edilir, öyleyse, 'gerçek-bir öykü'dür, çünkü her zaman gerçeklikler'e başvurur.*^[16]

İşte gerçeklik yahut hakikat düzeninin inşa edilmesinin yargı eliyle gerçekleşmesi nedeniyle değişip dönüşen adalet tanımı ve onun içerisine yerleştiği anlam dünyası, modern hukukun temellerini daha baştan ayrımcı kategoriler üzerinde atmaya çalışan, üstüne bir de “bağımsız ve eşitlikçi” sıfatlarını ekleyerek ve hukuksal pozitivizmin tanıdığı ayrıcalıklarla kendisini, kendi temel norm ve değerlerinden hareketle meşrulaştırmaya dönük bir aşamaya sıçrayarak (yahut belki de gerileyerek) günümüz yargı pratiğini biçimlendirmiş olmaktadır. Bugün feminist hukuk biliminin sorularıyla yüzleşmiş bir azınlık dışında, yargı pratiğinin baştan kurulu düzeninin iç işleyişine dair iktidar üretici bu boyuta (özel olarak cinsiyetlendirme meselesine) dikkat çekmek isteyen pek bulunmamaktadır. Ülkemizdeki yargı tartışmaları ise neredeyse ölç perilerini yarı yolda bırakacak kadar intikamcı olmasının yanı sıra, Apolloncu anlamda bir meşrulaştırma yahut onaya bile gereksinim duymaksızın iktidarı talep etmeye odaklanmıştır. Bir diyalogun değil, yüksek ve boğucu bir sesle sürdürülen monoloğun konusu haline gelmiş olan yargı, aslında trajik bir biçimde kabile düzeninin kısasa kısas ilkesini devam ettirmekte, üstelik bunu “logos” adına ve “logos” yoluyla yaptığını iddia etmektedir. Toplumsalın ve toplumsal normların baskısındaki bir yargı kavrayışından gerçek anlamda “yargılama” çıkması mümkün müdür? Politik planda eşitliği savunamayan bir yargıçlar sınıfının hukuksal planda eşitlik söylemine sığınmasının ikiyüzlülüğü bir yana, kendisini bu ayrımcılık düzeninden kurtaramamış, hukukun yazılı normlarının

[16] Jacques Ellul, Sözü'n Düşüşü, Çev: Hüsamettin Arslan, İstanbul, Paradigma Yay., 1998, s.135

ve onun prosedürlerinin kaynağını sorgulamamış, bu tür bir düzen anlayışına mesafe almamış bir yargıcın mahkemedeki işlevi nedir? Didem Yaylalı ve daha nicelerini yargı alanından sürgün etmiş, farklı politik kimliklere dönük ayrımcılıktan da öte, henüz daha cinsiyetçi kodlardan kendi hükmünü arındıramamış faillerin yargının öznesi olması, baştan bir baskı mekanizması olarak kurulan hukuk düzenini ne kadar dönüştürebilir? Kadın cinayetleri, LGBTQI bireylere dönük nefret suçları, taciz, tecavüz gibi konularda beklenen kararların ağırlıklı bir biçimde mağdurun aleyhine sonuçlanmasındaki sorumluluk salt geleneğe yüklenerek çözümlenebilir mi? Daha baştan bir ayırma ve kategorize etme yoluyla kurulan mahkemelerin, ayırmak ve cezalandırmak, yahut ödüllendirmek dışında başka bir işlevi var mıdır? Yargının inşa edici bir rolü olacaksa eğer, kadim geleneği sürdürmenin ve iktidar arzusunun perçinlenmenin dışına çıkacak bir inşaya yönelmesi mümkün müdür? Bu gibi sorularla yargı pratiğini ele aldığımızda, empirik olarak bunun bilgisini edinebileceğimiz somut deneyimlerden yoksun olduğumuz kadar, yargı mekanizmasının içerisinde otomatlaşmış karar vericilerin, yeni bir bakış açısını ortaya koyacak düşünsel kapasiteden yoksun olduklarını da görmekteyiz. Apolloncu mit, bugün modern dünyada kendisini mitten de öteye taşımış, yaşamın bütün alanlarına sızacak kadar genişletmiştir ve belki de bu yüzden Erinniler'in laneti halen baştan kurulmuş hükümlerin, ayrımcı ve cinsiyetçi dilin üzerindedir. Athena'nın hükmünde cisimleşen yargı, Erinniler'in intikamcı ve öç alıcı oklarını failden uzaklaştırarak onu, her biri varlık nedeni bakımından birer kurban haline gelmiş ve geleneğin baskısı altında kalmış; kadınsı/zayıf/aşağı olarak işaretlenen bireylere yöneltmiştir. İlginç bir biçimde bunu adalet olarak adlandıran bu zihniyetin, Apollon'un kullandığı ikna metoduna dahi ihtiyaç duymayacak bir kesinlik fikri üzerinde kendisini meşrulaştırması ile yargı, kendi argümanlarına ve iddialarına ikna edici kanıtlar ve dayanaklar bulmaktan ziyade, yasa dediği ama asla yasa olarak görmediği, uzlaşımsal bir alana değil, zorunluluk alanına dahil olduğunu düşündüğü birtakım buyrukları esas alan; kendisine olsa olsa bu buyrukları kendi buyruğu imiş gibi gösterecek kısmi değişiklikler içerisinde hareket alanı açabilen bir etkinliğe dönüşmüştür. Kamusal olarak tartışılabilir, politik bir mecrada üretilmesi gereken yargılar alanından uzaklaşıldığında, geriye keyfiyetin zorunluluk olarak dayatılmasından başka bir şey kalmamaktadır. Bu da bugün yargı mekanizmasının neden baskıcı, otoriter, iktidar odaklı ve ayrımcı olduğunu ortaya koymaktadır. İçine dahil olmadığımız ve politik bir etkinlik olarak görmediğimiz yargı, kararları ve bu kararların toplumsal sonuçları bakımından bizi ilgilendirse de, temelde asla öznesi olamayacağımız, işleyişi bize dışsal ama aynı zamanda nüfuz etme gücü üst düzeyde olan bir hegemonya aracı haline dönüşmektedir. Bu hegemonik güç, neyin yasal neyin meşru, neyin kimi zaman meşru kimi zaman gayrimeşru, yahut kimileri için meşru

kimileri için gayrimeşru olduğuna, yaslandığı iktidardan aldığı güçle kendisi karar verir hale gelmekte; yani gücün uygulayıcısı olan bir zor aracı haline dönüşmektedir. Giderek sistemli bir kötülük haline evrilmiş böylesi bir yargı anlayışını değiştirmek için yükselen itirazların bir sayısal çoğunluğa ulaşması da, onu dönüştürmek için yeterli olmayacaktır. Tıpkı Athena'nın oylama esnasında sayısal olarak tam bir eşitliğin sağlandığı durumda gerçekleşen müdahalesi gibi, beklenmedik anda dengeleri sarsabilecek güce erişmiş böyle bir yargı kültürü, kendisini var edecek özneleri dönüştürmediği sürece, her türlü müdahaleyi hak sayacak bir rasyonalite söylemini, kendisini haklılaştırma amaçlı kullanmaktan çekinmeyecektir. Düzeni sağlamaya yeminli yargıçlar, farklı politik yaklaşımları, farklı kimlikleri, farklı bakış açılarını yansıtacak kararlarını kamuya açmadıkları takdirde, dahası yurttaşlar olarak yargı tartışmasına dahil olmadığımız sürece, yargı eliyle hayatlarımızı biçimlendiren eril iktidarın karşısında *Eumenidler*'e dönüşerek varlığımızı sürdürmek dışında bir seçeneğimiz kalmamaktadır. Zira günümüzde artık Apollon'un arzusu, modern hukukun formel yapısı içinde dahi varlığını sürdürebilmiş geleneksel kodlar sayesinde en mükemmel, en katı formuna ulaşmıştır:

“Yeminli hakimler seçeceğim / Bu cinayet için ve onların / Düzenini yerleştireceğim dünyaya. (...) Adil karar verecek seçilenler / Ettikleri yemine bağlı kalacaklar.”^[17]

Apollon'un kehaneti gerçekleşmiş ve Türkiye yargısı, yeminli ve yeminine bağlı yargıçlarını yaratmıştır. Onların eril, ayrımcı ve iktidar talep eden pratikleri üzerinde inşa ettikleri düzenleri, “adaleti” sağlamıştır(!). Bize düşen, *Eumenidler*'in uysallaştırılmış, düzene uyarlanmış kimliklerinin altında ezilen *Erinniler*'i hatırlamak ve onların öç alma tutkusunun altında yatan adaletsizliği görmektir. Her bir kadın cinayetinde, taciz, tecavüz ve nefret suçlarında, mobbing, şiddet ve ayrımcılık meselelerinde can yakıcı biçimde karşımıza çıkan yargının/yargıçların/yargı kararlarının erkeksi kimliğinin ifşası, içinde yaşadığımız düzeneğin dışına çıkabilme imkanını yaratacak politik bir yargı kavramsallaştırmasının yolunu açabileceği gibi aynı zamanda bizi, içine dahil olduğumuz normatif düzenin mağduru değil, bizatihi aktörü olmaya zorlayacaktır. Pozitivizmin evrensel bir tabu haline getirdiği içkinlikten^[18], öteki olarak kodlanan dışarısını tercih ederek ve rastlantısal, istikrarsız, aşağı, tehlikeli olarak görülen her ne varsa onu, içeriye girmeye zorlayarak kurtulabilir, böylelikle daha demokratik bir yargı kültürünün oluşumuna katkıda bulunabiliriz. Mitler dolayısıyla dünya tarihine ve yargı kavrayışımıza egemen olmuş yerleşik

[17] Aeschylus, “The Eumenides”, s: 125 (690-695)

[18] Theodor Adorno-Max Horkheimer, *Aydınlanmanın Diyalektiği: Felsefi Fragmanlar*. Çev: Nihat Ünler; Elif Öztarhan Karadoğan, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2010, s: 34

kalıpların izini sürmek, bu yolla aslında ne kadar kadim bir sorun içerisinde dönüp durduğumuzu görmek, çözümler üretmeye engel olmadığı gibi, bize aslında bütün bu kategorilerin aslında ne kadar yapma, ne kadar tesadüfi ve ne kadar arızı olduğunu göstermektedir. Bize sunulan ve dayatılan dünya tasarımının sarsılması, belki de o dünyanın aslında ne kadar mitsel olduğunu görmekten geçmektedir.

KAYNAKÇA

ADORNO, Theodor W. & HORKHEİMER, Max, *Aydınlanmanın Diyalektiği, Felsefi Fragmanlar*. Çev: Nihat Ünler; Elif Öztarhan Karadoğan, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2010.

GRİMAL, Pierre, *Mitoloji Sözlüğü*, Çev: Sevgi Tamgüç, Sosyal Yayınları, İstanbul, 1997.

DENİZ, Buket – ELMACI, Tuba “Athena’yım Öyleyse Varım”, *Cogito* 54, YKY, İstanbul, 2008.

MİLLET, Kate, *Sexual Politics*, University of Illinois Press, Urbana and Chicago, 2000

BONNARD, André, *Antik Yunan Uygarlığı I: İlyada'dan Parthenon'a*, Çev: Kerem Kurtgözü, Evrensel Basım Yayın, 2004.

AESCHYLUS, “The Eumenides”, *The Oresteia*, Çev: Robert Fagles, Yale University Press, New Haven and London, 1962.

HARTSOCK, Nancy, *Money, Sex and Power: Toward a Feminist Historical Materialism*, Northeastern University Press, Boston, 1983.

SMİRGEL, J.S, “Freud ve Kadınlık: Kara Kıtanın Üstüne Düşen Birkaç Kör Leke”, *Kadınlık Yeniden: Çağdaş Psikanalizin Bakışı*, Yayına Hazırlayan: Bella Habip, İthaki Yayınları, İstanbul, 2003.

PLATON, *Devlet*, Çev: Selahattin Eyüboğlu, M. Ali Cimcoz, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1975.

THOMSON, George, *İlk Filozoflar : Eski Yunan Toplumu Üzerine İncelemeler*, Çev: Mehmet H. Doğan, İstanbul, 1997, Payel Yayınevi, İstanbul.

OSTWALD, Martin “Ancient Greek Ideas of Law,” *Dictionary of the History of Ideas*, Cilt II, Ed: Philip P. Wiener, s. 673-85. Scribners, New York, 1973.

NIETZSCHE, Friedrich, *Tragedyanın Doğuşu*, Çev: İ. Zeki Eyüboğlu, Say Yayınları İstanbul, 1997

PAGLIA, Camilla, *Cinsel Kimlikler*, Çev: Didem Atay, Anahid Hazaryan, Epos Yayınları, Ankara, 2004.

HESİODOS, *Tanrıların Doğuşu, Hesiodos Eseri ve Kaynakları*, Çev: S. Eyuboğlu,-A. Erhat, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991.

ATHANASSAKIS, A. N –WOLKOW, B.M. *The Orphic Hymns*, The John Hopkins University Press, Baltimore, 2001.

VERSENY, Laszlo, *Man's Measure: A Study of The Greek Image of Man from Homer to Sophocles*, State University of New York Press, Albany, 1974.

ELLUL, Jacques, *Sözün Düşüşü*, Çev: Hüsametdin Arslan, İstanbul, Paradigma Yay., 1998.

